PALEO-AKTUEEL

Het Groninger Instituut voor Archeologie presenteert zijn onderzoek

31

VOORUIT ROEIEN DOOR ACHTERUIT TE KIJKEN

Essays over honderd jaar archeologie aan de
Rijksuniversiteit Groningen en de toekomst
van de archeologie

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven de medewerkers en studenten van het Groninger Instituut voor Archeologie inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut.

Aan dit nummer werkten mee: Stijn Arnoldussen, Peter Attema, Remco Bronkhorst, Nathalie Brusgaard, René Cappers, Youri van den Hurk, Lidewijde de Jong, Paula Kalkman, Angelique Kaspers, Martijn van Leusen, Maarten Loonen, Arnoud Maurer, Annet Nieuwhof, Johan Nicolay, Hans Peeters, Iris Rom, Annette Scheepstra en Frits Steenhuisen.

Redactie: Flip Kramer (coördinatie), Elisabeth van 't Lindenhout & Daan Raemaekers

Vormgeving en omslagontwerp: Siebe Boersma

Correctie Engelse samenvattingen: Suzanne Needs-Howarth

Foto omslag: het Archeologisch Monumentaal Reservaat (AMR) Ezinge met bebouwing, gezien vanuit het westen Foto W. Dijkstra. Zie artikel Veenman.

ISBN 9789493194328

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie

Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712
gia@rug.nl

Adres van de uitgever

Barkhuis Publishing
Kooiweg 38 9761 GL Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**rijksuniversiteit
groningen**

**groninger instituut
voor archeologie**

© GIA. Inlichtingen:

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel 31

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis Publishing
Groningen, 2021

Inhoud

VOORWOORD Daan Raemaekers	VII
VAN <i>TOMB RAIDER</i> NAAR DE TOEKOMST: DE ONTWIKKELING VAN EEN ARCHEOLOGISCHE TENTOONSTELLING Anne Ponten	1
VAN POEP TOT PIT. BRUGGEN SLAAN TUSSEN WETENSCHAP EN SAMENLEVING Douwe van der Tuin & Anita Brongers-Warmelink	9
ARCHEOLOGIE VOOR SNACKERS, ONDIEPE GRAVERS EN DIEPGRAVERS: DE ARCHEOLOOG ALS VERHALENVERTELLER Harrie Wolters	17
BEELDVORMING OVER ARCHEOLOGIE, BEELDVORMING BIJ ARCHEOLOGEN Jana Esther Fries	27
JE KUNT ALLEEN VOORUIT ROEIEN DOOR ACHTERUIT TE KIJKEN. PLEIDOOI VOOR MEER POLITIEK IN DE ARCHEOLOGIE EN MEER ARCHEOLOGIE IN DE POLITIEK Sandra Beckerman	37
HET MUSEUM OP DE SNIJTAFEL: DE ARCHEOLOGIETENTOONSTELLING ONDERZOCHT Bastiaan Steffens	45
INCLUSIEVE ARCHEOLOGIE: MODEWOORD OF STREEKPRODUCT? Alexander Zagkotsis	55
IN DE KRANT. HOE VINDEN ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN HUN WEG NAAR DE SAMENLEVING? Joke Geelhoed-Oosterhuis	63
BEHOUD IN SITU, OF WAT DOEN WE ALS ALLES OP IS? Froukje Veenman	73
EEN ODE AAN DE STUDIE NAAR HET VERLEDEN Fardau Mulder	83
BEELDVORMING OVER NEDERLANDSE KASTELEN VANUIT DE LUCHT Diana Spiekhout	91

ISOTOPEN IN DE ARCHEOLOGIE – VERLEDEN, HEDEN EN TOEKOMST Michael Dee & Hans van der Plicht	101
HONDERD JAAR ARCHEOZOÖLOGIE IN GRONINGEN Youri van den Hurk, Nathalie Ø. Brusgaard, Jolijn Erven, Francesca G. Slim, Dimitris Filioglou, Safoora Kamjan, Willemien de Kock, Rachel M. Winter & Canan Çakırlar	107
VAN TRADITIONELE ARCHEOLOGIE NAAR ECOLOGISCHE ARCHEOLOGIE: TERUGBLIK EN VOORUITBLIK IN EEN JUBILEUMJAAR René Cappers, Merit Hondelink & Mans Schepers	119
ONTWIKKELINGEN IN DE MEDITERRANE LANDSCHAPSARCHEOLOGIE AAN HET GIA. WAAR KOMEN WE VANDAAN EN WAAR GAAN WE NAARTOE? Peter Attema	125
<i>PRONKJEWAILS</i> IN VERRE OORDEN: GRONINGS ONDERZOEK NAAR DE DOOD IN HET OOSTELIJK MIDDELLANDSE ZEEGEBIED Sofia Voutsaki, Tamara M. Dijkstra, Olivia A. Jones, Lidewijde de Jong, Vana Kalenderian, Paula Kalkman, Eleni Milka, Eleni Panagiotopoulou, Iris Rom, Caroline van Toor, Paraskevi Tritsaroli, Theofania Tsempera & Chryssa Vergidou	135
HOE EEN INHEEMS PERSPECTIEF DE ARCHEOLOGISCHE INTERPRETATIE KAN VERBREDEN Sean P.A. Desjardins & Sarah M. Hazell	145
KOUDE VERRASSINGEN. ONTWIKKELINGEN EN TOEKOMSTIGE MOGELIJKHEDEN IN DE ARCHEOLOGIE IN HET POOLGEBIED Louwrens Hacquebord	153
VAN SCHEEPSHOUT TOT DIGITALE WRAKKEN. EEN REFLECTIE OP DE ONTWIKKELING EN TOEKOMST VAN DE MARITIEME ARCHEOLOGIE IN NEDERLAND Yftinus van Popta	165
OP DE SCHOUDERS VAN REUZEN. DE ARCHEOLOGIE VAN NOORDWEST-EUROPA Daan Raemaekers, Stijn Arnoldussen, Johan Nicolay & Hans Peeters	175

Voorwoord

In 2020 vierde het Groninger Instituut voor Archeologie zijn eeuwfeest. De keuze voor dat jaar was tot op zekere hoogte arbitrair. In 1920 werd het Biologisch-Archaeologisch Instituut gesticht en dat moment is te beschouwen als formeel beginpunt van de archeologie aan de Groninger universiteit. We hadden echter ook de aanstelling van Van Giffen (1917) of de betrekking van het gebouw aan de Poststraat (1922) als beginpunt kunnen nemen. Bovendien kent de archeologie aan de RUG een langere geschiedenis. C.W. Vollgraff was vanaf 1908 hoogleraar Griekse taal- en letterkunde en voerde opgravingen uit in Griekenland, en later ook op het Domplein in Utrecht. Hoe dan ook viel de keuze dus op 2020.

Achteraf bleek 2020 een bijzonder jaar voor een eeuwfeest. Door de coronapandemie waren vanaf half maart alleen digitale activiteiten mogelijk. Gelukkig konden desondanks best veel van onze plannen doorgaan. In januari hebben we met alle medewerkers ontbeten en was er een cursus voor amateur-archeologen, georganiseerd samen met de AWN-Noord en onze studievereniging Bachur. Daarnaast opende de tentoonstelling *Dig it all* in het Universiteitsmuseum - zelfs digitaler dan voorzien. De tentoonstelling was het resultaat van de samenwerking van onze masterstudenten, de geodienst en CIT-afdeling van de RUG en de gemeente Groningen. Bovendien zijn sinds de zomer van 2020 alle uitgaven van *Paleo-aktueel* en *Palaeohistoria* gratis te downloaden!

Bij een eeuwfeest ligt het voor de hand om terug te kijken. Om die reden is gewerkt aan een fotogeschiedenis van het GIA. Deze zal in 2021 als publicatie verschijnen. Maar daarnaast is het een mooi moment om juist de blik vooruit te richten. Dat was de opdracht die de schrijvers in deze bijzondere uitgave van *Paleo-aktueel* meekregen. In ons jubeljaar nodigden we studenten en staf van de opleiding archeologie van de RUG en maatschappelijke partners in binnen- en buitenland uit om te reflecteren op ons vakgebied en zo richting te geven aan de toekomst van de archeologie. Wat is archeologie in 2020? Welke ontwikkelingen in de wetenschap, de politiek of maatschappij zijn er? En wat moeten of kunnen we hiermee? Wat betekenen deze ontwikkelingen voor onze opleiding en ons onderzoek?

Deze bloemlezing vormt een mooie afsluiting van ons eeuwfeest, een brede kennismaking met het huidige GIA en geeft richting aan onze toekomst. Wij willen het belang van archeologie voor de huidige maatschappij benadrukken, met inzichten over bijvoorbeeld culturele identiteit, migratie en leven met zeespiegelstijging. Wij delen kennis en staan open voor het gesprek met onze maatschappelijke partners. We staan in de maatschappij. Dat betekent bijvoorbeeld dat onze laboratoria ook door externe partijen gebruikt kunnen worden. En we werken samen. Omdat wij vinden dat samenwerking alle partijen versterkt en omdat we zo het belang van archeologie kunnen versterken. Deze bundel geeft van al deze zaken goede voorbeelden.

Daan Raemaekers,
directeur van het Groninger Instituut voor Archeologie

Inclusieve archeologie: modewoord of streekproduct?

Alexander Zagkotsis¹

Dit artikel is een bewerking van een lezing gegeven tijdens het afscheidssymposium van professor Henny Groenendijk als bijzonder hoogleraar aan het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA). Het centrale thema van het symposium was *Inclusieve Archeologie*, een term die op dat moment (september 2019) nog wat exotisch aandeed. In deze bijdrage verken ik de betekenis van inclusiviteit in de context van de archeologie en het archeologische werkveld, om vervolgens de inclusiviteit van de Groninger archeologie nader tegen het licht te houden.

Inclusieve archeologie

Hoewel inclusiviteit en inclusie(f) misschien aandoen als ingeburgerde termen, is het gebruik in de Nederlandse taal pas in de afgelopen paar jaar echt van de grond gekomen. Vooral in de context van het publieke debat over racisme en discriminatie komt inclusiviteit steeds vaker naar voren als een thema van maatschappelijke relevantie met een hoge beleidsmatige prioriteit (Nandram & De Ruiter, 2020). In algemene zin laat inclusiviteit zich omschrijven als de uitgesproken wens om groepen en individuen die buitengesloten worden van volwaardige sociale, economische of politieke deelname aan de maatschappij actief te betrekken – te includeren – in de maatschappij. Hier kan onder meer gedacht worden aan buitensluiting op basis van geslacht, gender, seksualiteit, afkomst, religieuze en levensbeschouwelijke overtuiging of een fysieke of mentale handicap.

Met een algemeen beeld van inclusiviteit in gedachten is het mogelijk om verder te reflecteren op inclusiviteit in de context van de archeologie. Ik denk dat inclusiviteit in de archeologie relevant is op drie verschillende manieren, die elk als een

gespreksonderwerp of onderzoeksthema op zichzelf beschouwd kunnen worden:

- **Inclusiviteit in het werkveld** heeft betrekking op de inclusiviteit van het archeologisch werkveld, zowel in de publieke sector als in academische en commerciële archeologie. Vraagstukken zijn hier bijvoorbeeld de mate waarin vrouwen (onder)vertegenwoordigd zijn in sleutelrollen en of er sprake is van voldoende (culturele) diversiteit binnen de populatie archeologen.
- **Inclusiviteit in het onderzoek** gaat over de mate waarin de archeologie in vakinhoudelijke zin rekening houdt met inclusiviteit, bijvoorbeeld als het gaat om de representatie of stereotypering van groepen en individuen in zowel het verleden als in het hier en nu. Vanuit de postprocessuele archeologie van de late jaren 1970 en het begin van de jaren 1980 heeft zich een breed wetenschappelijk discours ontwikkeld met uiteenlopende stromingen waarbinnen inclusiviteit een rol van betekenis speelt (hoewel het modewoord van recentere datum is). Een voorbeeld is de kritiek op de representatie en perceptie van gender in de archeologie (Van den Dries & Kerkhof, 2018).
- **Inclusiviteit van het publiek** gaat over de relatie tussen archeologie en de maatschappij: hoe inclusief is de archeologie voor iedereen die geen archeoloog is? Dit thema vertaalt zich in onderwerpen zoals de samenstelling van het publiek voor archeologie en de (fysieke) toegankelijkheid van archeologisch en cultureel erfgoed, maar bijvoorbeeld ook in abstractere ideeën zoals eigenaarschap - van wie is het verleden? (Raad van Cultuur, 2019: 36-43).

De focus van dit artikel is gericht op dat laatste onderwerp: de inclusie van het publiek binnen de archeologie.

Wie is het publiek (niet)?

Wie grip wil krijgen op inclusiviteit in de context van het publiek en de archeologie moet zich eerst een goed beeld vormen van de samenstelling van dat publiek. Op basis van gegevens van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) over publieksdeelname aan cultuur en erfgoed (waar archeologie deel van uitmaakt) komen drie belangrijke kenmerken van het publiek met interesse in cultuur naar voren: het publiek is vaak hoger opgeleid, beschikt over een bovenmodaal inkomen en heeft een Nederlandse of westerse etniciteit (Van den Broek, 2016: 40-49). In een onderzoek naar archeologieparticipatie in de periode 1996-2004 werd een nog specifiek profiel geschetst: het publiek bestaat vooral uit hoger opgeleiden, mannen en inwoners uit het Noorden en de leeftijdsgroepen boven de 55 jaar zijn oververtegenwoordigd (Huysmans & De Haan, 2007). Consequent ondervertegenwoordigd in de statistieken zijn lager opgeleiden, huishoudens met een laag inkomen en mensen met een niet-westerse migratieachtergrond (Van den Broek, 2016: 33-55).

Op basis van de beschikbare gegevens is het lastig om een coherent beeld te krijgen van de exacte archeologieparticipatie in Nederland. Bij een brede definitie van erfgoed, zoals gehanteerd door het SCP, blijkt dat ongeveer een kwart van de bevolking weleens een historisch of archeologisch museum bezoekt (28%) en ca. de helft van de bevolking (51%) via (sociale) media in aanraking komt met erfgoed (Van den Broek, 2016: 36). Bij een onderzoek uit 2004 waar gericht naar het bezoek van archeologische objecten en musea werd gevraagd, gaf 27% van de respondenten aan dit in het afgelopen jaar te hebben gedaan (Huysman & De Haan, 2007: 123). Door het SCP werd recenter geraamd dat ongeveer 12% van de bevolking archeologische opgravingen bezoekt (Van den Broek, 2016: 46). Hoewel bovenstaande

cijfers misschien niet direct problematisch ogen, schetst het omdraaien van deze cijfers wel een beeld van de uitdaging voor de archeologie in het bereiken van het publiek: bijna driekwart van de Nederlandse bevolking bezoekt geen historische of archeologische musea, en bijna de helft van de bevolking komt het onderwerp erfgoed, laat staan archeologie, in het geheel niet tegen via media (gedrukte media, radio en tv, internet en sociale media). Er moet dus worden vastgesteld dat een significant deel van de samenleving geen of weinig archeologie consumeert of in zekere zin afgesloten is van de archeologie.

De noodzaak van inclusieve archeologie

Een criticus denkt op dit moment misschien: wat is de noodzaak van inclusieve archeologie? Blijkbaar heeft een deel van de mensen gewoon geen behoefte aan of interesse in archeologie. We mogen hier echter niet uit het oog verliezen dat sociaaleconomische en andere omgevingsfactoren een diepgewortelde impact hebben op het referentiekader en de interessevelden van het individu, zonder dat er sprake is van een bewuste keuze. Een kind dat nooit de aanmoediging krijgt om een boek over de Romeinen open te slaan, met ouders een opgraving bezoekt of een dagje met opa en oma naar Drenthe gaat om hunebedden te bewonderen, zal op volwassen leeftijd waarschijnlijk geen of weinig affiniteit hebben met archeologie. De beperkte aandacht voor archeologie binnen het primair en voortgezet onderwijs is ook niet bevorderlijk. Bovendien zijn er tal van drempelfactoren die de toegang tot archeologie kunnen bemoeilijken (financiële middelen, taalvaardigheid, mobiliteit of een (fysieke) handicap).

Wat de situatie er niet eenvoudiger op maakt, is dat archeologen er niet altijd even goed in slagen om eventuele critici te overtuigen van het nut en de noodzaak van (kostbaar) archeologisch onderzoek. Op deze manier wordt een situatie gecreëerd waar het (inmiddels volwassen) kind uit bovenstaand voorbeeld via de algemene middelen

mee moet betalen aan een dienst of product waar hij of zij geen enkele behoefte aan heeft. Dit komt het draagvlak voor de financiering van erfgoedbehoud of archeologisch onderzoek vanzelfsprekend niet ten goede. Een generatie verder herhaalt deze situatie zich opnieuw.

Als het maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak voor archeologie in termen van geld en wettelijke bescherming onvoldoende gewaarborgd wordt, gaat dat uiteindelijk ten koste van het behoud van archeologische waarden en middelen voor archeologisch onderzoek. Deze situatie wordt verder gecompliceerd door de toch al beperkte beschikbaarheid van onderzoeksfondsen en decennia aan structurele bezuinigingen in de academische archeologie, bij musea en andere (publieke) kennisinstellingen. Het is onvermijdelijk dat de archeologie een proactieve houding moet aannemen om deze impasse te doorbreken. Door een samenspel van culturele en sociaaleconomische factoren kan een klimaat van archeologie-apathe bij het publiek kan ontstaan. Als archeologisch vakgebied kunnen we de samenleving niet op een fundamenteel niveau veranderen en dat probleem oplossen. Wat wel kan is een besef kweken van de drempelfactoren, deze zoveel mogelijk te verlagen en een oprechte poging doen om ook mensen te bereiken die (om welke reden dan ook) nog buitengesloten zijn van de archeologie. Het moge duidelijk zijn dat er voor de archeologie sprake is van een maatschappelijke taak van monumentale proporties.

Democratiseren

Een belangrijk argument voor inclusieve archeologie is dat, hoewel we dat soms lijken te vergeten, iedereen in Nederland op een bepaalde manier mede-eigenaar is van al die archeologie. Een mogelijke gevolgtrekking is dat hier ook bepaalde rechten en plichten bij horen: recht op inspraak en medezeggenschap, maar ook medeverantwoordelijkheid voor een duurzaam behoud van archeologische waarden en kennis. Dit idee wordt goed gevangen in het concept *Democratic*

Archaeology van Cornelius Holtorf (Holtorf, 2007). Holtorf bepleit dat het publiek onderdeel zou moeten uitmaken van het archeologische proces en de interpretatie van het verleden. Het gaat niet zozeer om de vraag wie meer verstand van zaken heeft, maar eerder om de fundamentele vraag van én voor wie de archeologie is.

Inclusiviteit en democratisering zijn in mijn optiek nauw met elkaar verbonden: je kunt (gemarginaliseerde) groepen of individuen wel betrekken bij de archeologie door kennis te delen, maar zonder een vorm van inspraak of medezeggenschap blijft er sprake van een wij-zij-relatie die niet inclusief is. Allemaal leuk en aardig in theorie, maar hoe doe je dat dan eigenlijk, de archeologie daadwerkelijk democratischer en inclusiever maken? Het korte antwoord: er gewoon mee beginnen. Het is vooral goed om in het oog te houden dat er niet maar één methode is: er leiden meerdere wegen naar Rome.

De Groningse aanpak

In de provincie Groningen is onder aanvoering van toenmalig provinciaal archeoloog Henny Groenendijk enkele jaren geleden een betekenisvolle stap gezet in het vormgeven van een nieuw soort relatie tussen de archeologie en lokale gemeenschappen. In het vervolg van deze bijdrage wil ik aan de hand van een aantal Groninger (praktijk)voorbeelden illustreren hoe inclusieve archeologie in een regionale (plattelands)context vorm kan krijgen en hoe deze aanpak een meerwaarde voor de archeologie kan zijn.

Dialoog

Zoals eerder aangestipt wordt de affiniteit met en perceptie van archeologie in sterke mate bepaald door sociaaleconomische factoren. Dat is zeker het geval wanneer de archeologie in letterlijke zin impact heeft op de broodwinning. Het is daarom ook niet gek dat de archeologie historisch een moeizame relatie heeft met de boer(in) en het landbouwbedrijf: archeologie betekent in sommige gevallen een deel van het land niet kunnen bewerken, een

risico op hoge kosten bij een kapotte ploeg of bij uitbouw van het bedrijf, maar ook ongevraagde pottenkijkers op het land. Andersom is de impact van landbouw op archeologie groot, bijvoorbeeld door omploegen, andere bodemverstoringen, aanpassingen aan de waterhuishouding of de beperkte toegankelijkheid van sites.

In een inclusieve benadering waar de boer(in) niet als bedreiging voor de archeologie maar als een belangrijke stakeholder en volwaardige gesprekspartner wordt beschouwd, kan worden toegewerkt naar een constructieve dialoog en wederzijds begrip. Sleutelwoorden zijn een vertrouwensband opbouwen en echt de dialoog aangaan (en dat betekent vooral ook luisteren), met daarbij oprechte sensitiviteit en empathie voor de belangen van verschillende stakeholders. Zo kan het zijn dat een Groningse boer die voorheen weinig moest hebben van archeologie en archeologen inmiddels tot een lokale ambassadeur is geworden en met trots vertelt over het unieke archeologische verhaal van zijn erf (en zorg draagt voor het behoud *in situ*).

De essentie van dit voorbeeld is dat inclusiviteit niet een kwestie is van zo breed mogelijk zenden of een zo groot mogelijke groep actief benaderen, maar dat het vaak om maatwerk vraagt. Juist een regionale en gelokaliseerde aanpak heeft veel potentie (Groenendijk, 2019): een gedeelde leefomgeving creëert een vorm van verbondenheid tussen mensen (en met het verleden van die plek), die een hoop mogelijke verschillen tussen mensen overstijgt. Door op gemeenschapsniveau de dialoog aan te gaan over wederzijdse belangen, behoeftes en wensen, kan een duurzame relatie worden opgebouwd die gekenmerkt wordt door een gevoel van gelijkwaardigheid en een besef van gedeelde verantwoordelijkheid.

Kennis en expertise ontwikkelen

In de Groningse context komt herhaaldelijk naar voren dat er sprake is van een grote, nog onbenutte bron van kennis en expertise bij het publiek. Zo is het niet lastig voor te stellen dat iemand

die zijn hele leven in een kleine plattelandsgemeenschap woont, zoals de boer uit het bovenstaande voorbeeld, ontzettend veel weet over de geschiedenis van de streek, de bodemopbouw en de aanwezigheid van archeologie. De verborgen archeologische en historische kennis bij het publiek is ontzettend waardevol voor archeologen, maar blijft zonder interactie en kennisuitwisseling buiten het blik- en kennisveld van de archeologie.

De (vermoedelijke) aanwezigheid van archeologie roept ook bij het publiek een hoop vragen op. Hoe oud is ons dorp? Wat heb ik hier op mijn akker gevonden? Heeft hier vroeger inderdaad een steenhuis gestaan? Het zijn dit soort vragen die een unieke kans creëren om mensen te mobiliseren en daarbij een hele gemeenschap te betrekken. Een interessante vraag in deze optiek is hoe deze wederzijdse (kennis)behoeften beter samengebracht kunnen worden. Hoewel het misschien aandoet als een idyllisch scenario, is het in Groningen gelukt om een uniek klimaat van reciprociteit te creëren als het gaat om kennisuitwisseling tussen het publiek en de archeologie. De inzet hierbij is: als jullie (de gemeenschap) kennis delen met ons (de archeologie), dan delen wij (de archeologen) de kennis die nodig is om jullie vragen te beantwoorden (Groenendijk, 2015).

Twee voorbeelden in deze geest zijn het project Klooster Yesse, waar buurtbewoners van het buurtschap Essen zelf een sleutelrol speelden in het onderzoek naar de contouren van het voormalige cisterciënzerklooster dat hier ooit heeft gestaan, en het project Noordlaarderbos, waar lokale vrijwilligers het voortouw namen in het identificeren en documenteren van middeleeuwse karrensporen in de bossen nabij Noordlaren. Deze regionale experimenten met democratische en participatieve archeologie hebben bijzonder waardevolle praktijkervaring en nieuwe inzichten in de kansen en uitdagingen van een inclusieve archeologie opgeleverd. Wie hier graag in meer detail over leest, verwijs ik graag naar de bijdrage *Meer democratie in de archeologie* van Henny Groenendijk in het tijdschrift Westerheem

Fig. 1. Buurtbewoners van jong tot oud helpen mee met de opgravingswerkzaamheden aan de binnenzijde van de dorpskerk van Garsthuizen (foto P. Lunshof/Timescale).

(Groenendijk, 2015). In het vervolg van deze bijdrage illustreer ik aan de hand van de casus Kerk Garsthuizen hoe de archeologie kan inspelen op vragen uit het publiek en hoe burgerparticipatie kan worden ingezet als instrument om tot een inclusievere archeologie te komen.

Burgerparticipatie als instrument

In het kleine buurtschap Garsthuizen (gem. Loppersum) spande een groep bewoners zich al jaren in voor renovatie van de vervallen dorpskerk, maar ondanks verschillende initiatieven kwam dat niet van de grond. Gaandeweg ontstond het idee voor een herbestemmingsplan, maar de monumentale status van de kerkwierde was een belemmerende factor. Uiteindelijk vond de bewonersgroep een gesprekspartner in de provincie (belichaamd in de persoon van Henny Groenendijk) en in de regionale Stichting Oude Groninger Kerken en ontstond het idee om tot een

herbestemming te komen waarin de archeologie van de kerkwierde een centrale rol zou spelen. Een belangrijke randvoorwaarde voor steun vanuit de provincie was het oppakken van het archeologisch onderzoek vanuit een participatieve invalshoek. In samenspraak met de RCE en het bevoegd gezag is besloten de impasse te doorbreken en een archeologisch onderzoek toe te staan, onder de voorwaarden dat het onderzoek volgens de KNA zou worden uitgevoerd en de vorm zou aannemen van een burgerparticipatieproject.

Onder de begeleiding van beroepsarcheologe Janneke Hielkema (RAAP) en met hulp van studenten archeologie van het GIA is uiteindelijk in februari van 2014 het onderzoek van start gegaan met een diverse groep enthousiaste dorpsbewoners, waarvan de jongste net in de brugklas zat en de oudste de tachtig al was gepasseerd. Aan de binnen- en buitenkant van de kerk werd in kleine opgravingsputjes onderzoek verricht naar de

Fig. 2. Onder toezicht van beroepsarcheoloog Janneke Hielkema worden de funderingen van de middeleeuwse kerk blootgelegd (foto P. Lunshof/Timescale).

opbouw van de kerkwierde. Ook werden oude funderingen van een middeleeuwse voorganger van de 19de-eeuwse kerk in kaart gebracht (fig. 1 en 2). De deelnemers maakten kennis met alle facetten van archeologische veldwerk zoals graven, meten, tekenen, fotograferen en vondstverwerking. Ook ethische vraagstukken bleven niet onbesproken. Zo is in samenspraak met het dorp besloten om menselijke resten (die je onvermijdelijk tegenkomt in een kerkwierde met kerkhof) zorgvuldig te bergen en bij de afronding van het onderzoek te herbegraven (Zagkotsis, 2015).

Het project Kerk Garsthuizen kon rekenen op grote groep geïnteresseerden, bezoekers en media van zowel binnen het dorp als ver daarbuiten. Op de drukbezochte open dag van het project werden bezoekers in het naburige dorps huis 't Binhoes (tevens het hoofdkwartier voor de archeologen en vrijwilligers) opgevangen door bewoners en vervolgens in groepen rondgeleid over het

opgravingsterrein. Andere activiteiten bestonden onder meer uit een basisschooldag waar de lokale schooljeugd kennis kon maken met archeologie door proefjes en experimenten (de metaaldetector was een hit). Op de digitale projectwebsite werden dagelijks korte artikelen, foto's of video-updates gedeeld en via een livestream kregen thuisblijvers de mogelijkheid om over de schouders van de archeologen en hun dorpsgenoten mee te kijken. In een korte documentaire, *Deelnemen in Erfgoed*, worden de belevingen van de vrijwilligers verder uitgelicht (De Verhalen van Groningen, 2014).

Wat deze casus en de projecten Klooster Yesse en Noordlaarderbos illustreren, is dat wanneer archeologen inspelen op lokale interesses en behoeften en open staan voor vragen en suggesties vanuit het publiek, er unieke situaties ontstaan die het mogelijk maken om via participatieve archeologie (burgerparticipatie als instrument) toe te werken naar een meer inclusieve en democratische relatie met het

publiek. Wat hier vooral voor nodig is vanuit de archeologie is de bereidwilligheid en het vertrouwen om buiten de gebaande paden te treden, zelfs als dit betekent dat we het idee van behoud *in situ* in sommige gevallen moeten laten varen.

Het Groninger model

Het moge duidelijk zijn dat in Groningen al een verdienstelijke aanzet is gegeven tot het democratiseren van de archeologie en het toewerken naar een inclusievere omgang met het publiek, nog voordat inclusiviteit als modewoord onderdeel ging uitmaken van het maatschappelijk debat. De Groningse aanpak of het Groninger model, met een sterke focus op regionale en streekgebonden thematiek, rust op de volgende drie pijlers: ten eerste de dialoog aangaan en gaande houden met het publiek, ten tweede het besef aanjagen en waarborgen van een gedeelde verantwoordelijkheid voor alle betrokken stakeholders, en tenslotte het verder ontwikkelen van expertise en talent bij het publiek om kennisuitwisseling én het behoud van archeologie te bevorderen. Door de intensieve interactie tussen de archeologen en het publiek tijdens participatieprojecten, ontstaat een uniek klimaat waar alle drie de pijlers (gelijktijdig) in de praktijk gebracht kunnen worden. Archeologische (burger)participatie projecten zijn dan ook een impactvolle aanpak om tot meer inclusiviteit te komen.

Als kanttekening is het goed om te benoemen dat deze aanpak, zoals verwoord in bovenstaande punten, zich heeft gevormd in een specifieke regionale context. Het is om die reden geenszins een blauwdruk voor een bredere beweging naar of een succesformule voor een inclusievere archeologie. Beschouw het Groninger model liever als een bron van inspiratie en als een aansporing voor de archeologie om de relatie met het publiek kritisch te herzien: democratischer en inclusiever is het credo. Ik durf daarom ook te stellen dat in Groningen inclusieve archeologie niet een exotisch modewoord is, maar - naast Groningse

worst, mollenbonen en de eierbal - toch echt als een streekproduct beschouwd mag worden.

Inclusive archaeology: Buzzword or regional product?

In this article, I explore the meaning of the buzzword 'inclusivity' in the context of archaeology and argue for a more inclusive relationship between archaeology and the public. By reflecting on the demographics of the 'archaeological' public and the position of archaeology in society, I will further emphasize the necessity and value of a more inclusive and democratic approach to archaeology. Following this, I will reflect on some of the experiences and lessons learned in regard to inclusive archaeology in the province of Groningen. Drawing from case studies, I illustrate a regional tradition of 'inclusive archaeology' – the 'Groningen model' – that is characterized by its emphasis on participatory archaeology. Inclusive archaeology is thus, in the Groningen context, not a mere 'buzzword' but, in fact, a true 'regional product.'

Noten

1. KZA, Tolweg 5, 3741 LM Baarn, alexander@zagkotsis.nl.

Literatuur

- Broek, A. van den, 2016. Hoofdstuk 3: Cultuur. In: A. van den Broek & A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening*. Den Haag, Sociaal cultureel Planbureau, 33-55.
- De Verhalen van Groningen, 2014. Participatie-archeologie in Garsthuizen (<https://www.deverhalenvangroningen.nl/alle-verhalen/participatie-archeologie-in-garsthuizen>).
- Dries, M.H. van den, & M. Kerkhof, 2018. The Past Is Male. Gender Representation in Dutch Archaeological Practice. *Advances in Archaeological Practice* 6, 228-237.

- Groenendijk, H.A., 2015. Meer democratie in de archeologie. *Westerheem* 5, 281-289.
- Groenendijk, H.A., 2019. Archeologie, nationale trots? Een pleidooi voor de regionale invalshoek. *Afscheidsrede Rijksuniversiteit Groningen*. Groningen, 5 september 2019.
- Holtorf, C., 2007. Can You Hear Me at the Back? Archaeology, Communication and Society. *European Journal of Archaeology* 10, 149-165.
- Huysmans, F. J. M. & J. de Haan, 2007. Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed. *Het Culturele Draagvlak* 7. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Nandram A. & M. de Ruiter, 2020. Racisme is in veel geledingen van de Nederlandse samenleving een probleem. Als we het willen aanpakken, waar moeten we dan beginnen? *Volkskrant* 12 juni 2020 (<https://www.volkskrant.nl/cs-bd5bba54>).
- Raad voor Cultuur, 2019. *Met erfgoed meer ruimtelijke kwaliteit: Sectoradvies monumenten en archeologie*. Den Haag, Raad voor Cultuur, 36-43.
- Zagkotsis, A.D.O., 2015. Project Kerk Garsthuizen. In: H. Groenendijk (red.), *Historisch Jaarboek Groningen* 2015, 121-123.